

Volkskundige dynamiek en bibliografische continuïteit

De ontsluiting van volkskundige literatuur in Nederland en Vlaanderen

Eveline Doelman

In 1988, bijna zeventig jaar na de oprichting, werd besloten de *Internationale Volkskundliche Bibliographie* (IVB) te institutionaliseren. Aan de Universiteit van Bremen werd een speciale arbeidsplaats ingesteld, met een raad van advies samengesteld uit leden van de Deutsche Gesellschaft für Volkskunde. Daarnaast werd een onder de Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore (SIEF) valende Europese Commissie voor volkskundige/ethnologische Bibliografie, Informatie en Documentatie (BID-Commissie) opgericht. De van oudsher bestaande decentrale structuur van de bibliografie, waarbij een groot aantal internationale medewerkers zorg draagt voor de literatuurvoorziening, bleef echter behouden.

In mei 1990 riep de nieuwe hoofdredacteur Rainer Alsheimer alle medewerkers in Lilienthal (bij Bremen) bijeen voor een werkbespreking. Het belangrijkste onderwerp van gesprek was – naast organisatorische kwesties, de automatisering en het trefwoordenregister – de herziening van de sterk verouderde systematiek van de IVB. Hoezeer deze internationale vaksystematiek aan modernisering toe was, bleek uit de vele voorstellen tot verandering die tijdens de vergadering werden gedaan en uit de heftige discussies die daarvan het gevolg waren. Een eerste gewijzigde versie van de systematiek kwam een jaar later tot stand tijdens een tweede werkbijeenkomst in Neusiedl am See (Oostenrijk).

Omdat de problematiek van de IVB nauw samenhangt met die van volkskundige bibliografieën op nationaal niveau hielden zeven deelnemers (uit Finland, Oostenrijk, Hongarije, Tsjecho-Slowakije, de voormalige DDR, Frankrijk en Amerika) tijdens dit tweede overleg een lezing over de bibliografische stand van zaken in hun eigen land of de hen omringende landen. Deze referaten werden, aangevuld met de schriftelijke bijdragen van de deelnemers uit de overige landen, in opdracht van de Verein für Volkskunde in Wenen gepubliceerd. Dit artikel, waarin een historisch overzicht wordt gegeven van de pogingen in Nederland en Vlaanderen om te komen tot een integrale bibliografie met een systematiek voor het vak volkskunde en van de problemen die zich daarbij voordoen als gevolg van de veranderingen in de opvattingen over het vak, is een enigszins gewijzigde versie van de Nederlandse bijdrage aan deze bundel¹.

De beoefening van de volkskunde als afzonderlijke discipline en de theoretische bezinning op het vak zijn in Nederland laat op gang gekomen. Aan de negentiende-eeuwse discussies die vooral in Duitsland, maar ook elders in Europa (bij-

voorbeeld in België en Zwitserland) werden gevoerd over de begrenzing, methodiek en systematiek van de volkskunde, en de daaruit voortkomende pogingen om bronnenmateriaal en onderzoeksresultaten bibliografisch bijeen te brengen, is vanuit Nederland geen bijdrage geleverd².

Toch bestond hier al vroeg belangstelling voor de kennis van het land, de middelen van bestaan, de bevolking en haar gewoonten. De behoefte om deze vast te leggen deed aan het eind van de achttiende eeuw en gedurende de hele negentiende eeuw een groot aantal land- en streekbeschrijvingen, enquêtes en landbouwkundige beschrijvingen ontstaan. Ze werden – aanvankelijk uit particuliere interesse, later ook in opdracht van de overheid – voor het eerst op grond van eigen waarneming en met behulp van vragenlijsten samengesteld. De gedachte was dat een beter inzicht in de arbeids- en levensomstandigheden nodig was om deze te kunnen verbeteren, wat tenslotte aan de staat ten goede zou komen. Deze staathuishoudkundige (beschrijvende, aardrijkskundige) richting is in Nederland echter niet uitgegroeid tot een wetenschappelijke discipline, zoals in Duitsland, waar ze onder de naam ‘Statistik’ of ‘Kameralistik’ veel heeft bijgedragen tot de theorie- en methodevorming van de volkskunde³.

Daarnaast was er in Nederland ook belangstelling voor de geschiedenis van het dagelijks leven van de eigen voorouders, maar deze was lange tijd vooral gericht op de zeventiende-eeuwse stadscultuur van de provincie Holland. Voor de plattelandscultuur heeft men tot aan het eind van de negentiende eeuw weinig aandacht. De opvattingen van de gebroeders Grimm en hun navolgers dat oude, nog bij boeren voorkomende verhalen en liederen een bron zijn voor de kennis van de Germaanse mythologie, vonden aanvankelijk slechts op regionaal niveau weerklank; de onderliggende ideologische gedachte over het ware Germaanse karakter van de plattelandsbevolking sprak nog minder aan. De behoefte om de Germaanse oudheid te reconstrueren was in de negentiende eeuw niet groot: in Nederland zocht men zijn identiteit veel meer in het verleden van de Republiek als handelsdrijvende mogendheid in de Gouden Eeuw. Dat verklaart niet alleen de vele studies over de zeventiende-eeuwse stedelijke cultuur, maar ook het grote aantal overzichten van de cultuur van andere volken⁴. Aan het eind van de negentiende eeuw begint men als reactie op de industrialisatie in toenemende mate oog te krijgen voor de plattelandscultuur. Vooral etnologische theorieën, vermengd met die uit de mythologische school van de Grimms, vinden nu op nationaal niveau ingang. Het idee dat zich in traditionele cultuuruitingen, die zoals men veronderstelde het best bewaard zouden zijn gebleven bij de boerenbevolking, resten bevinden van een primitieve beschaving, sloot goed aan bij nostalgische gevoelens over de snel verdwijnende plattelandscultuur. Men begon deze te verzamelen, probeerde de Germaanse oorsprong ervan te bewijzen en de verschillen terug te voeren op de oude stammenindeling. Maar pas wanneer in de eerste decennia van de twintigste eeuw de eerste belangrijke volkskundige publicaties verschijnen, kan er gesproken worden van een begin van de beoefening van de volkskunde als zelfstandige discipline.

Begint de belangstelling voor de eigen traditionele cultuur in Nederland in de negentiende eeuw in de kringen van cultuurhistorici, aardrijkskundigen en etnologen, uit hun midden komen ook de eerste bibliografieën voort, waarin de literatuur over het dagelijks leven is opgenomen.

In de tweede helft van de negentiende eeuw verschenen niet lang na elkaar het eerste deel van het *Repertorium der verhandelingen en bijdragen betreffende de geschiedenis des vaderlands* (1863), de *Algemeene aardrijkskundige bibliographie van Nederland* (1887-1889), en de *Nederlandsche bibliographie van land- en volkenkunde* van P.A. Tiele (1884), respectievelijk een geschiedkundige en twee aardrijkskundige bibliografieën. De daarin toegepaste systematiek laat duidelijk zien dat de studie van de hygiëne, gezondheid, denkbeelden, gewoonten en gebruiken van de bevolking zowel wordt beschouwd als onderdeel van de geschiedenis als van de aardrijkskunde, maar nog niet als zelfstandig vakgebied. Tot de aardrijkskunde en de geschiedenis rekent men alles wat tot het heden respectievelijk verleden van land en volk behoort. De onderwerpen uit het dagelijks leven zijn ondergebracht in de rubrieken 'geschiedenis van het volk in zijne ontwikkeling en beschaving', 'het volk en zijn bedrijf' of zijn geografisch geordend naar streek. Omdat de grenzen tussen aardrijkskunde en geschiedenis hier niet altijd nauw te trekken zijn, treft men vanzelfsprekend in deze drie bibliografieën vaak dezelfde titels aan.

In het begin van de twintigste eeuw verschijnen de eerste systematische overzichten en bibliografieën van etnologische zijde. Door sommigen (Steinmetz) wordt de studie van de traditionele cultuur van cultuurvolken (folklore, volkskunde) gezien als zelfstandige discipline, verwant aan de etnologie, door anderen (Kohlbrugge) als een onderdeel (de sociaal-psychologische kant) van de etnologie: de folklore van natuur- en cultuurvolken⁵. Deze laatste visie ligt ook ten grondslag aan de *Catalogus van folklore in de Koninklijke Bibliotheek*, die in 1919 door de bibliothecaris W.G.C. Bijvanck werd samengesteld. In deze catalogus is alle literatuur (uit boeken en ca. 160 tijdschriften) die op het gebied van de folklore uit alle delen van de wereld aanwezig is in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, systematisch ondergebracht. Geheel in de lijn van de etnologische school verstaat Bijvanck onder folklore de studie van traditionele cultuuruitingen van een samenleving waarin zich rudimenten van een oudere, primitieve beschaving bevinden. Kennis van natuurvolken zou daarbij als theoretische basis kunnen dienen. Het is dezelfde opvatting die we aantreffen in het eerste handboek van de Nederlandse volkskunde van J. Schrijnen, *Nederlandsche Volkskunde*, dat enkele jaren eerder (1915) werd gepubliceerd en dat een systematisch overzicht geeft van de belangrijkste volkskundige onderwerpen vooral op het gebied van de geestelijke en sociale cultuur. De systematiek van Bijvanck komt daarmee in grote lijnen overeen. Nog sterker dan bij Schrijnen ligt bij hem de nadruk op de geestelijke en sociale cultuuruitingen: geloof, zeden, gebruiken, wetenschap en kunst. Materiële cultuur neemt hij niet op, in tegenstelling tot Schrijnen voor wie deze in zoverre van belang is dat daaruit verschillen in zeden en gewoonten

verklaard kunnen worden, die op hun beurt weer terug te voeren zijn op de oude stammingdeling in Nederland.

De catalogus van Bijvanck is, mede door zijn uitvoerige registers op auteursnamen, zaaknamen en geografische namen, een belangrijk internationaal bibliografisch naslagwerk voor de beginperiode (ca. 1800-1919) van het volkskundige en etnologische onderzoek.

In België, met name in Vlaanderen, kwam de beoefening van de volkskunde veel eerder dan in Nederland tot ontwikkeling⁶. Onder de aanhangers van de Vlaamse Beweging, die uit onvrede met de overheersing van de Romaanse cultuur op zoek gingen naar de eigen Germaanse identiteit, vonden de ideeën van de gebroeders Grimm al in de eerste helft van de negentiende eeuw navolging. De belangstelling uitte zich niet alleen in het verzamelen van oude liederen en verhalen en in de oprichting van een tijdschrift waarin het verzamelde materiaal werd gepubliceerd⁷, maar tegen het eind van de eeuw ook in verschillende theoretische bijdragen.

In 1888 leidt redacteur A. Gittée de eerste aflevering van het pas opgerichte tijdschrift *Volkskunde* in met het programma van de volkskunde, waarbij hij een definitie geeft van het vak en voorstellen doet voor een indeling van de stof. Een nadere uitwerking daarvan verschijnt in hetzelfde jaar in zijn *Vraagboek tot het verzamelen van Vlaamsche folklore of volkskunde*, en enige jaren later (1895) publiceert I. Teirlinck mede op grond daarvan een classificatieschema⁸. Beide volkskundigen staan duidelijk onder invloed van de mythologisch-etnologische school: hun aandacht is vooral gericht op taal-, kunst- en geloofsuitingen, wetenschap, gebruiken, gewoonten en vermaak. Eveneens in 1888 deed Gittée een oproep, met name gericht aan Nederlandse volkskundigen, tot het verzamelen van bibliografische gegevens, een oproep waaraan in 1906 door A. de Cock op het 29ste Congres van Nederlandsche taal en letterkunde herinnerd wordt, wanneer deze wijst op de noodzaak van het samenstellen van een algemene bibliografie voor de Nederlandse folklore⁹.

Een eerste daadwerkelijke poging om een volkskundige bibliografie samen te stellen, deed de historicus en redacteur van het in 1890 opgerichte tijdschrift *Biekorf*, L. de Wolf. In de periode 1908-1909 gaf hij als bijblad bij *Biekorf* in drie afleveringen een bibliografie van de Westeuropese volkskundige literatuur uit, getiteld *Volkskundige boekenschouw – Bibliographia folklorica periodica*¹⁰. Voor dit groots opgezette bibliografische overzicht excerpeerde De Wolf per aflevering meer dan 400 tijdschriften en bundels. De meeste titels voorzag hij van een korte annotatie in het Nederlands en in het Latijn. De Wolf heeft een zeer ruime opvatting van de volkskunde. Hij verstaat daaronder: 'alle uitingen van de bedrijvigheid eener gemeenschap wanneer deze handelt uit neiging'. In tegenstelling tot de meeste andere volkskundigen uit zijn tijd in België en Nederland (bijv. Gittée, Teirlinck en Schrijnen) rekent hij ook materiële cultuur, sociaal-economisch leven, verkeer en recht tot de volkskunde. In zijn systematiek nemen de hulpwetenschappen een belangrijke plaats in; daarnaast onderscheidt hij de cultuuruitingen op zich (die bron van onderzoek zijn) en de studies daarover. Zijn bi-

biografie werd ook in het buitenland over het algemeen goed ontvangen: E. Hoffmann-Krayer (die in zijn van 1898 tot 1918 in het *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* gepubliceerde Zwitserse bibliografie een aanmerkelijk minder ruime opvatting van de volkskunde hanteert) looft deze eerste proeve van een West-europese volkskunde-bibliografie, J. Bolte noemt zijn systematiek overzichtelijk maar heeft kritiek op de wel erg brede visie op de hulpwetenschappen, en R. Andree ziet in deze bibliografie een goede opvolger voor de in 1905 gestaakte *Zeitschriftenschau* van L. Dietrich¹¹. Door gebrek aan financiële middelen hield het werk echter na twee jaar op te bestaan.

Afgezien van enkele kleinere projecten, zoals het samenstellen van de registers op een aantal volkskundige tijdschriften, gebeurt er in Vlaanderen op bibliografisch gebied lange tijd niets meer. Hetzelfde geldt voor Nederland.

Theoretische discussies in andere Europese landen (vooral in Duitsland en Zwitserland) over een ruimere of engere begrenzing van het vakgebied hadden in de tweede helft van de negentiende eeuw geleid tot verschillende definities, methodieken en korter of langer lopende bibliografische overzichten, meestal op nationaal niveau¹². In het begin van de twintigste eeuw groeide de behoefte aan een algemene volkskundige bibliografie voor alle Europese landen. Nadat verschillende projecten vroegtijdig gestaakt waren, stelde E. Hoffmann-Krayer in 1919 in opdracht van het Verband deutscher Vereine für Volkskunde de eerste aflevering (over het jaar 1917) van de *Volkskundliche Bibliographie* – sinds 1957 *Internationale Volkskundliche Bibliographie* (IVB) – samen. De daarin toegepaste systematiek, die slechts in details verschilt van de eerder door Hoffmann-Krayer voor de Zwitserse volkskundige bibliografie ontworpen classificatie, werd in de hoofdlijnen tot voor kort nog in de IVB gehanteerd¹³. In deze systematiek weerspiegelen zich duidelijk de toenmalige statische opvattingen over het vak. Sinds aflevering 1935-1936 (1941) werkten Nederland en België ieder voor hun eigen gebied aan deze bibliografie mee, in Nederland P.J. Meertens, in België P. de Keyser. Hun taak ging in de loop van de tijd over op diverse andere personen¹⁴.

Wanneer in 1937 in België de Nationale Commissie voor Folklore wordt opgericht, is een van de eerste taken die zij zich stelt het samenstellen van een nationale bibliografie waarin, anders dan in de IVB, ook aandacht kan worden besteed aan lokale en regionale publicaties. Daarmee worden de plannen voor een algemene bibliografie voor de Nederlandse folklore die sinds de oproepen rond de eeuwwisseling van Gittée en De Cock leefden, gedeeltelijk gerealiseerd¹⁵. De eerste aflevering verschijnt in 1939 in de jaarboeken van de Vlaamse en Waalse afdelingen van de Commissie¹⁶; sinds de tweede aflevering worden er afzonderlijke Vlaamse en Waalse bibliografieën uitgegeven. Gekozen werd voor de inmiddels internationaal aanvaarde ordening van Hoffmann-Krayer; in de loop van de tijd zal deze echter in overleg met de redactie van de IVB op een aantal punten worden aangepast aan de Belgische situatie¹⁷.

Toch blijft in België de behoefte bestaan aan een volledig bibliografisch overzicht van de Vlaamse en Nederlandse volkskunde, met name betreffende de perio-

de vóór 1939. K.C. Peeters (sinds 1940 redacteur van *Volkskunde*, en hoogleraar in de volkskunde te Leuven) neemt hiertoe het initiatief. In 1946 publiceert hij een gedetailleerd plan voor een Vlaamse bibliografie tot 1939, het jaar waarin de bibliografie van de Nationale Commissie begint te verschijnen¹⁸. Later wordt ook Nederland in het plan betrokken en de periode uitgebreid tot 1960, en in 1964 komt het eerste deel van de *Nederlandse Volkskundige Bibliografie* (NVB) uit¹⁹.

De bibliografie is opgezet als een reeks van systematische registers op Vlaamse en Nederlandse tijdschriften, reekswerken, en gelegenheidsuitgaven. In elk deel wordt een overzicht gegeven (geordend volgens de systematiek van Hoffmann-Krayer) van de volkskundige literatuur uit een tijdschrift of een reeks verwante tijdschriften, vanaf de datum van ontstaan tot 1960, met een inleiding over de geschiedenis van het betreffende tijdschrift en met registers op auteurs-, plaats-, en zaaknamen. Het werk is uitgegeven onder auspiciën van de Nederlandse en Belgische volkskundecommissies, maar is in feite een geheel Belgische onderneming: het werk wordt uitgevoerd door studenten van Peeters. Tot nu toe verschenen er 34 delen. Na de dood van Peeters (1975) kwam het werk geleidelijk aan stil te liggen. Het laatste deel dateert van 1982.

Een ander bibliografisch project, vermoedelijk opgezet in verband met de onregelmatige publicatie van de IVB in de oorlogsjaren, was de internationale *Tijdschriftenschouw* in het tijdschrift *Volkskunde*. Met ingang van de nieuwe reeks, in 1940, werd dit tijdschrift, waarin sinds het begin van de eeuw veel Nederlandse volkskundigen publiceerden, het officiële orgaan van de in 1934 opgerichte Nederlandse Volkskundecommissie. Vanaf dat moment tot 1975 verzorgden Nederland en België gezamenlijk een overzicht van de volkskundige literatuur in de belangrijkste Europese tijdschriften (aanvankelijk alfabetisch geordend op tijdschrift, later systematisch ingedeeld, ook weer volgens de systematiek van Hoffmann-Krayer). Sinds het uittreden van de Nederlandse redactie in 1975 uit *Volkskunde* wordt de *Tijdschriftenschouw* op dezelfde voet voortgezet door de nu geheel Vlaamse redactie²⁰.

Verschillende ontwikkelingen binnen de volkskunde leidden niet alleen in 1975 tot een breuk tussen de Nederlandse en Vlaamse redactieleden van het tijdschrift *Volkskunde* en tot de oprichting van een apart Nederlands tijdschrift, het *Volkkundig Bulletin*, maar gaven ook aanleiding tot een herziening van de systematiek van Hoffmann-Krayer²¹.

Uitgaande van de continuïteitsgedachte was het volkskundige onderzoek lange tijd vooral gericht geweest op de geografische verspreiding van cultuurverschijnselen in het heden of recente verleden met het doel het verleden te reconstrueren. In de loop van de jaren '60 en '70 kwam men echter tot het inzicht dat op grond van recent enquêtémateriaal getekende verspreidingskaarten – waarin de geografische verspreiding zichtbaar werd gemaakt – geen beeld geven van de traditionele cultuur in het pre-industriële verleden, maar slechts een momentopname zijn van een veranderingsproces en dat historische en sociale gegevens nodig zijn om dit

proces te reconstrueren. Dit had tot gevolg dat op het Volkskundebureau van de Nederlandse Volkskundecommissie (thans de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut) de nadruk steeds meer werd gelegd op het onderzoek naar veranderings- en verspreidingsprocessen. Deze verschuiving in de belangstelling van continuïteit naar proces bracht ook in de redactie van het tijdschrift *Volkskunde* discussies op gang over de theoretische grondslagen van het vak en in samenhang daarmee over de doelstellingen van het tijdschrift. Fundamentele verschillen van mening voerden tenslotte tot de hierboven genoemde breuk en tot de oprichting van een nieuw Nederlands tijdschrift, het *Volkskundig Bulletin* (VB). Een van de vernieuwingen die in het VB werden doorgevoerd, was de grotere aandacht voor literatuurinformatie. Het stelselmatige karakter van deze rubriek waarin niet alleen besprekingen en aankondigingen van boeken, maar ook van tijdschriftartikelen werden opgenomen, had tot gevolg dat ze na een aantal jaren als bibliografisch naslagwerk dienst ging doen. Dit was de reden waarom na vijf jaargangen registers op het VB werden samengesteld, een systematisch register en een register op persoonsnamen, waaraan later nog een zaakregister zou worden toegevoegd. De ontwikkelingen die de afgelopen twintig jaar in de volkskunde hadden plaatsgevonden, bleken echter zo ingrijpend te zijn dat de bestaande systematiek van Hoffmann-Krayer niet meer toereikend was. De toenemende aandacht voor sociale verschillen en veranderingsprocessen, die op alle terreinen van het onderzoek doorwerkt, kon daarin niet worden ondergebracht. Om die reden werd besloten een nieuwe systematiek te ontwerpen²². Daarbij werd in de eerste plaats gekeken naar wat op dit gebied in andere classificatiesystemen en in verwante vaksystematieken als voorbeeld kon dienen.

Het algemene en meest verbreide Europese classificatieschema, de Universele Decimale Classificatie (UDC), volgens welk ordeningsprincipe onder andere de volkskundige bibliotheek en de documentatie van het Nederlands Openluchtmuseum zijn ingericht, bood daartoe geen mogelijkheden. De belangrijkste reden was dat de globale indeling van het vakgebied volkskunde/volkenkunde in acht rubrieken sinds de eerste uitgave van 1905 nooit is herzien, zodat ook hier voor de recente ontwikkelingen in de volkskunde geen plaats te vinden was²³.

Verwante vaksystematieken die voor raadpleging in aanmerking kwamen, waren die van de historici en de antropologen, omdat deze met hun toegenomen belangstelling de voor de cultuur van het dagelijks leven en voor culturele processen de volkskunde dicht waren genaderd. Van historische zijde bestaat sinds 1863 het *Repertorium der verhandelingen en bijdragen betreffende de geschiedenis des vaderlands*. Het bezwaar in dit geval was echter dat deze bibliografie in hoofdzaak een indeling kent naar de verschillende deelgebieden van de geschiedenis en niet naar onderwerp, en daardoor als voorbeeld voor een ordening van de literatuur over de traditionele cultuur onbruikbaar was²⁴.

De beste aanknopingspunten boden nog de indelingen die gebruikt worden in de sociale wetenschappen. Met name de *Outline of cultural materials*²⁵ heeft bij het maken van de nieuwe systematiek goede diensten bewezen. Rubrieken als cultuurverandering en sociale stratificatie, en bijvoorbeeld de indeling en volgorde

van de onderwerpen geloofsvoorstellingen, religieuze handelingen en kerkelijke organisaties dienden als inspiratiebron. De systematiek geeft echter in de eerste plaats een overzicht van de structuur van de totale samenleving en in mindere mate van de traditionele elementen daarin. Juist die aspecten die de volkskunde interesseren, tradities en modeverschijnselen, zijn het minst gedetailleerd uitgewerkt.

Deze bevindingen hebben geleid tot het besluit om toch weer de indeling van Hoffmann-Krayer tot uitgangspunt te nemen voor een nieuwe systematiek, waarin de volkskundige canon behouden werd, maar waarin ook een aantal essentiële wijzigingen werden doorgevoerd. De verschuiving in de belangstelling van een statische naar een dynamische benadering van cultuur en volk heeft gevolgen gehad voor alle rubrieken, maar is in de systematiek expliciet tot uitdrukking gebracht door de toevoeging van de rubrieken 'culturele processen' en 'sociale groepen' en de vervanging van de rubriek 'volkskarakter' door de rubriek 'gevoelens, normen en waarden'.

In de rubriek 'culturele processen' weerspiegelt zich de verschuiving in het onderzoek van continuïteit naar veranderingsproces, van het cultuurverschijnsel op zichzelf naar veranderingen daarin als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen. In de rubriek 'gevoelens, normen en waarden' is het statische begrip 'volkskarakter' vervangen door de term 'groepsstijl' of 'levensstijl', waaronder wordt verstaan het geheel van normen en waarden dat op een bepaald moment binnen een bepaalde groep een rol speelt. De rubriek 'geografische eenheden' tenslotte is uitgebreid met een rubriek 'sociale groepen' in de meest ruime zin van het woord (geslacht, leeftijd, stand, beroep en godsdienst), omdat men zich niet meer zoals vroeger (toen men zocht naar rudimenten bij de plattelandsbevolking en probeerde die te inventariseren of te reconstrueren) wil beperken tot de traditionele cultuur van nationale of regionale groepen. Met deze veranderingen is de toenemende aandacht voor de cultuur van verschillende groepen in de samenleving en voor de veranderingen die daarin optreden, in kaart gebracht.

De *Volkskundige Bibliografie* van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde, de *Tijdschriftenschouw* in het tijdschrift *Volkskunde*, de vijfjaarlijkse registers op het *Volkskundig Bulletin*, en de bijdragen aan de *Internationale Volkskundliche Bibliographie* zijn op dit moment in Vlaanderen en Nederland de voornaamste bibliografische projecten voor het integrale vak volkskunde²⁶. Dat daarnaast de belangstelling voor de volkskunde bij verwante disciplines de laatste decennia sterk is toegenomen, is hiervoor al ter sprake gekomen. Behalve bij historici, antropologen en sociologen, is ook bij theologen en mentaliteitshistorici een groeiende aandacht voor volkskundige onderwerpen te constateren. Dat blijkt niet alleen uit een groter aantal artikelen van deze zijde in volkskundige tijdschriften, en uit de oprichting van interdisciplinaire werkgroepen, maar ook uit de belangrijke plaats die de literatuur over volkskundige thema's inneemt in de bibliografieën van andere vakgebieden²⁷. Deze toegenomen interdisciplinaire belangstelling zal in de toekomst zeker opnieuw aanleiding geven tot een herziening van de volkskundige systematiek of van delen daaruit; in hoeverre de verwante vaksystematieken daarbij van dienst kunnen zijn, zal dan moeten blijken.

Dezelfde problemen die een rol hebben gespeeld bij de totstandkoming van de nieuwe systematiek voor het *Volkskundig Bulletin*, zijn ter sprake gekomen bij de recente besprekingen van de medewerkers van de *Internationale Volkskundliche Bibliographie*. Ook daar bestond de wens om de verouderde systematiek van Hoffmann-Krayer aan te passen aan de huidige stand van het volkskundige onderzoek, en ook daar hebben de wijzigingen een nieuwe of meer gedetailleerde indeling van alle rubrieken tot gevolg gehad, en werden, om de band met het verleden te behouden, de volgorde en de namen van de rubrieken zo min mogelijk aangetast. Evenals in de systematiek van het *Volkskundig Bulletin* werd meer plaats ingeruimd voor de verschuiving in het onderzoek van de cultuur van de plattelandsbevolking naar die van alle mogelijke sociale groepen. Behalve in de rubriek 'Soziale Gruppen' is dit met name zichtbaar in de rubrieken 'Siedlung', 'Gebäude und Architektur', 'Volkskunst und Arbeitstechniken', 'Kleidung', 'Religion und Frömmigkeit' en in de oude rubriek 'Charakteristik des Volkes' (nu 'Ethnik und Interethnik'). Op het punt van de culturele processen bleef echter een belangrijk verschil bestaan omdat de toegenomen belangstelling daarvoor (met uitzondering van de rubriek 'Kleidung') nog niet expliciet in de IVB-systematiek is weergegeven²⁸.

In een recent verschenen artikel stelt Rainer Alsheimer, de nieuwe hoofdredacteur van de IVB, dat bibliografieën en classificaties belangrijke werkinstrumenten zijn voor de infrastructuur van een wetenschappelijke discipline²⁹. Ik sluit me daar graag bij aan. Ze hebben niet alleen een directe, praktische waarde, maar zijn bovendien getuigenissen van het denken over het vak. Het is van belang dat de volkskunde met behulp van deze middelen de wetenschappelijke opvattingen binnen het vak vorm geeft en blijft geven.

Developments in European ethnology and bibliographical continuity. Unlocking European ethnological literature in the Netherlands and Flanders.

Recent meetings in 1990 (Lilienthal, Germany) and 1991 (Neusiedl am See, Austria) of the contributors to the International Folklore Bibliography (IFB) have resulted in a long needed revision of the old classification system of Hoffmann-Krayer. The discussions made it clear that the proposals for changes in the Hoffmann-Krayer system were dependent on the different states of research in each country and on the way in which these differences are reflected in bibliographies and classifications. At the second meeting the participants gave an overview of the bibliographical work being done in their countries. The reports, together with a short history of a first major revised version of the IFB classification, and an article on the position of the IFB among other international documentation systems, both by Rainer Alsheimer, the new chief editor of the IFB, were published in *Internationale und nationale volkskundliche Bibliographien. Spiegel der Wissenschaft Volkskunde / Europäische Ethnologie* (Wien 1991).

The Dutch contribution is published here in a slightly revised version. It provides an historical survey of the attempts in the Netherlands and Flanders to develop an integral bibliography with a classification system for the European ethnology which also allows for the changing views on the contents and nature of the discipline.

1. Eveline Doelman, 'Bibliographische Aktivitäten in den Niederlanden und Flandern. Ein Kapitel aus der Geschichte der niederländischen Volkskunde', in *Internationale und nationale volkskundliche Bibliographien. Spiegel der Wissenschaft Volkskunde/Europäische Ethnologie*. Hg. von Klaus Beitz und Eva Kausel (Wien 1991) 57-68.
 2. Over de geschiedenis van de volkskunde in Nederland: J.J. Voskuil, 'Geschiedenis van de volkskunde in Nederland', *Volkskundig Bulletin* 10 (1984) 50-63; A.J. Dekker, 'Die Geschichte und Stellung der Volkskunde in den Niederlanden unter besonderer Berücksichtigung der volkskundlichen Abteilung des "P.J. Meertens-Instituut" der K.N.A.W. in Amsterdam', *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde* 28 (1989/1990) 89-105; id. 'De volkskundevragenlijsten 1-58 (1934-1988) van het P.J. Meertens-Instituut', *Volkskundig Bulletin* 15 (1989) 60-84, eveneens verschenen als inleiding in *De volkskundevragenlijsten 1-58 (1934-1988) van het P.J. Meertens-Instituut*. Ingeleid door A.J. Dekker, voorzien van een register door J.J. Schell (Amsterdam 1989).
 3. H. van Koolbergen, *Materiële cultuur. Huisraad, kleding en bedrijfsgereedschap* (Zutphen 1988) 8-9; G. Wiegmann, M. Zender en G. Heilfurth, *Volkskunde. Eine Einführung* (Berlin 1977) 11-26, 100.
 4. Vergl. het grote aantal titels over niet-westerse culturen in verhouding tot die over de Nederlandse cultuur in P.A. Tiele, *Nederlandse bibliographie van land- en volkenkunde* (Amsterdam 1884), waarin de belangrijkste Nederlandse stalgeliteratuur op aardrijkskundig gebied is opgenomen. Zie verder de literatuur genoemd in noot 2.
 5. S.R. Steinmetz, *Essai d'une bibliographie systématique de l'ethnologie jusqu'à l'année 1911* (Amsterdam 1911); J.H.F. Kohlbrugge, 'De systematische kaart-catalogus voor de volkenkunde aan het Ethnologische Instituut te Utrecht', *Bibliotheekleven* 6 (1921) 1-16.
 6. Over de geschiedenis van de volkskunde in Vlaanderen in de negentiende en eerste helft van de twintigste eeuw: A. Schmidt, 'Honderd jaar Vlaamse volkskunde. Het eerste Vlaamsch volkskundig tijdschrift, 1842-1843', *Volkskunde* 45 (1943) 190-200; K.C. Peeters, *Grootmoederken 1842. Wodana 1843* (Antwerpen 1967; *Nederlandse Volkskundige Bibliografie IV A*), p. V-XXIV; J. Theuwissen, 'Volkskunde 100 jaar', *Volkskunde* 89 (1988) 258-265; M. van den Berg, 'Onze broerkens', *Volkskunde* 89 (1988) 266-275; S. Top, 'De internationale context van Volkskunde anno 1888', *Volkskunde* 89 (1988) 276-285; A.J. Dekker, 'Die Geschichte ...' (zie noot 2).
Over de bibliografische belangstelling in deze periode: K.C. Peeters, 'Naar een bibliographie van de Vlaamse folklore', *Oostvlaamse Zanten* 21 (1946) 91-136.
 7. Een eerste poging daartoe was de uitgave van *Grootmoederken* (1842), en van *Wodana* (1843), waarin de inhoud van *Grootmoederken* werd herdrukt, met een wetenschappelijke inleiding; beide tijdschriften, opgericht op initiatief van de Duitser J.-W. Wolf, werden na één resp. twee afleveringen al gestaakt. In 1888 werd het tijdschrift *Volkskunde* opgericht.
 8. A. Gittée, 'Ons programma', *Volkskunde* 1 (1888) 37-45; A. Gittée, *Vraagboek tot het zamelen van Vlaamse folklore of volkskunde* (Gent 1888) (herdrukt in: P. de Keyser, *Folklore en onderwijs* (Antwerpen 1933)); I. Teirlinck, *Le folklore flamand - Folklore mythologique* (Brussel 1895).
 9. A. Gittée, 'Oproep', *Volkskunde* 1 (1888) 96; over de congresbijdrage van A. de Cock: K.C. Peeters, 'Naar een bibliografie ...' (zie noot 6) 94-95.
 10. L. de Wolf, *Volkskundige boekenschouw - Bibliographia folklorica periodica I* (1908) - II, 2 (1909) = Bijblad aan *Biekorf* 19 (1908) - 21 (1910).
 11. Idem II, 1 (1909) 1-4.
 12. K.C. Peeters, 'Naar een bibliographie...' (zie noot 6) 91-94;
 13. R.W. Brednich, 'Die Internationale Volkskundliche Bibliographie', *Ethnologia Europaea* 10 (1977/78) 185-191.
 14. Na P.J. Meertens en P. de Keyser werkten aan de IVB mee voor *Nederland*: B. Wander, band 1950/51 - 1977/78, sindsdien: E. Doelman en J.J. Schell; voor *Vlaanderen*: J. Pieters, band 1950/51 - 1973/74, sindsdien: S. Top; voor *Wallonië*: R. Pinon sinds band 1950/51.
- In het *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* worden van 1955 tot 1969 in de rubriek 'Bücherschau' regelmatig overzichten opgenomen van de na 1945 in verschillende West- en Oosteuropese landen verschenen volkskundige literatuur, een project waaraan veel IVB-medewerkers deelnamen. Hiermee

beogde de redactie de Oostduitse achterstand in de ontwikkelingen van de volkskunde in te lopen. In 1955 leverde B. Wander een overzicht van de Nederlandse literatuur uit de periode 1945-1955. In 1962 deed R. Pinon hetzelfde voor de Belgische literatuur sinds 1955.

15. De Commissie kon bij haar werkzaamheden voortbouwen op de voorbereidingen voor een bibliografie van de Vlaamse folkloristiek over de periode 1800-1934, die in opdracht van de Zuidnederlandse Centrale voor Folklore-onderzoek (1932-1937) door R. Apers waren getroffen. Deze hoofdbibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek van Gent werkte al geruime tijd voor de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen aan een bibliografie van de volkskunde van het oude graafschap Vlaanderen. Ook bestonden er bij de Centrale plannen voor een uitgave van analytische en systematische registers op tijdschriften waarin volkskundig materiaal te vinden is. Hierover en over de geschiedenis van de Zuidnederlandse Centrale voor Folklore-onderzoek, een overkoepelende organisatie van Vlaamse volkskundigen die beschouwd kan worden als de voorloper van de Vlaamse afdeling van de Nationale Commissie voor Folklore: Marc Jacobs, *Volkskunde in het interbellum. De Zuidnederlandse Centrale voor Folklore-onderzoek. Een ontbrekende schakel?* (Gent 1989).

16. *Jaarboek van de Nationale Commissie voor Folklore* (vanaf 1957: *Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde*); *Annuaire de la Commission Nationale Belge de Folklore* (vanaf 1958: *Commission Royale Belge de Folklore*)¹ (1939) - .

17. Over de toepassing van de systematiek van Hoffmann-Krayer in de Belgische bibliografie: o.a. K.C. Peeters, 'Naar een bibliographie...' (zie noot 6) i.h.b. 101-117; id., 'Het plan Hoffmann-Krayer. Historie en aanvullingen', *Jaarboek van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde* 23 (1970) 17-31; S. Top, 'Inleidende beschouwingen tot het wezen, het doel en de methodes der moderne volkskunde', *Oostvlaamse Zanten* 54 (1979) 129-156, i.h.b.de bijlage: 'Plan-Hoffmann-Krayer', 151-156; id., 'Het plan-Hoffmann-Krayer gewijzigd', *Volkskunde* 80 (1979) 311-318.

18. K.C. Peeters, 'Naar een bibliographie...' (zie noot 6). Peeters wil het vele bibliografische werk (waaronder dat van R. Apers voor de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, zie noot 15) dat in diverse Vlaamse provincies wordt verricht, coördineren. Zijn plan omvat richtlijnen en ideeën voor de indeling (volgens een aan de Belgische situatie aangepast plan-Hoffmann-Krayer), inrichting (zo mogelijk een ordening naar tijdschrift) en inhoud (de Vlaamse literatuur uit de periode 1800-1937) van de bibliografie, alsmede een lijst van te examineren tijdschriften. Hij lanceert dit plan naar aanleiding van het werk aan zijn eigen bibliografie bij zijn handboek *Eigen aard. Grepen uit de Vlaamse folkloristiek* (Antwerpen 1946¹, 1947², 1963³). Deze bibliografie wordt bij de verschijning van de derde druk van *Eigen aard* in een afzonderlijke band uitgebracht o.d.t. *Volkskundige aantekeningen. Nota's en bibliografie bij "Eigen aard"* (Antwerpen 1962). Het is een beredeneerd systematisch overzicht van vooral de Vlaamse volkskundige literatuur uit boeken en tijdschriften tot 1961, geordend volgens de in *Eigen aard* gehanteerde indeling en met verwijzingen naar de systematiek van Hoffmann-Krayer.

19. K.C. Peeters, 'Inleiding', in *Volkskunde 1888-1938* (Antwerpen 1964; *Nederlandse Volkskundige Bibliografie* I), p. I-X.

20. Van jrg. 41 (1940) tot 56 (1955) verscheen de Tijdschriftenschouw anoniem; daarna ondertekende voor Nederland B. Wander: jrg. 57 (1956) tot 76 (1975); voor België deden dat achtereenvolgens: M. de Meyer: jrg. 57 (1956) tot 69 (1968), W. van Nespen: jrg. 70 (1969) tot 75 (1974), en vanaf jrg. 76 (1975) is S. van den Eijnde, aanvankelijk samen met B. Wander, sinds 77 (1976) als enige, verantwoordelijk voor deze bibliografie.

21. J.J. Voskuil, 'Geschiedenis...' (zie noot 2); A.J. Dekker, "'Een oefening in zindelijk denken". Bij het afscheid van J.J. Voskuil', *Volkskundig Bulletin* 15 (1989) 60-84; id., 'Geschiede...' (zie noot 2); 'Ter inleiding', *Volkskundig Bulletin* 1 nr. 1 (1975) 1-3.

22. Over de achtergronden van deze nieuwe indeling: J.J. Voskuil, 'Inleiding', in *Register op het Volkskundig Bulletin* 1 (1975) - 5 (1980) (Amsterdam 1980) 4-6.

23. De rubriek Völkerkunde, Volkskunde, Sitte, Brauchtum, Volksleben, Folklore (39) is als volgt ingedeeld: 1. Kleidung, Trachten, Moden, Schmuck; 2. Sitte und Brauch im Privatleben; 3. Tod, Leichenbehandlung; 4. Öffentliches Leben; 5. Zeremoniell, Etikette; 6. Frauenbewegung; 7. Naturvölker; 8. Folklore im engeren Sinne (waaronder vooral wordt verstaan: geloofsvoorstellingen, religieuze gebruiken en feesten, en literaire overlevering). Geciteerd uit *Dezimalklassifikation DK-Handausgabe* (Berlin 1967) Band I (Systematische Tafeln) 130-131. Vergl. ook Rainer Alsheimer, 'Die Internationale Volkskundliche Bibliographie (IVB) im Kontext universeller Klassifikationssysteme und Thesauri', in *Internationale und nationale volkskundliche Bibliographien. Spiegel der Wissenschaft Volkskunde/Europäische Ethnologie*, Hg. von Klaus Beitzel und Eva Kausel (Wien 1991) 41-50.

24. In het *Repertorium der verhandelingen en bijdragen betreffende de geschiedenis des vaderlands* (Leiden 1863-) is de ordening van de literatuur over de traditionele cultuur is in de loop van de tijd enige malen herzien. Ze werd aanvankelijk opgenomen onder de rubriek 'Geschiedenis van het volk, in zijne ontwikkeling en beschaving', later werd de volkskunde beschouwd als een hulpwetenschap van de geschiedenis en sinds 1975 als een afzonderlijke tak van de cultuurgeschiedenis. De indeling (zeden, gewoonten, gebruiken, geloof, taal, literatuur, lied, spel, kunst en klederdracht) geeft blijk van een traditionele visie op het vak. Publicaties over andere onderwerpen uit het dagelijks leven worden, op globale wijze geordend, ondergebracht bij de overige deelgebieden van de cultuurgeschiedenis en bij de economische en sociale studies.
25. *Outline of cultural materials*. 4de herziene druk (New Haven 1961; Behavior science outlines, 1).
26. Zowel in Vlaanderen als in Nederland worden ook op grote schaal initiatieven genomen tot de samenstelling van volkskundige deelbibliografieën. Voorbeelden daarvan zijn E. Tielemans, *Volks-geneeskunde in Limburg. Een bibliografie* (Limbricht 1986); S. Top, 'Gecommentarieerde bibliografie', in *Komt vrienden, luistert naar mijn lied. Aspecten van de marktzanger in Vlaanderen (1750-1950)* (Tiel 1985) 137-150; *Bibliografie historisch boerderij-onderzoek*, 3 delen (Arnhem/Amsterdam 1971-1992); F. Matter, *Toverij in Nederland, 1795-1985: bibliografie* (Amsterdam 1990); J. Kerkhoven en P. Post, *Museum en volkskunde: een literatuurwijzer* (Amsterdam/Arnhem 1992). Het is hier echter niet de plaats om hiervan een volledig overzicht te geven.
27. Behalve het *Repertorium der verhandelingen en bijdragen betreffende de geschiedenis des vaderlands* (noot 24) noem ik nog een aantal andere bibliografieën die voor het interdisciplinair onderzoek van belang zijn. In de *Handelingen van het Genootschap voor geschiedenis Société d'Emulation* verschijnt jaarlijks een *Boekenschouw* betreffende de geschiedkundige literatuur over het oude graafschap Vlaanderen. Daarin is als hulpwetenschap van de geschiedenis een (alfabetisch geordende) rubriek voor de volkskunde (in de traditionele betekenis) opgenomen. In het *Archief voor de geschiedenis van de Katholieke kerk in Nederland* wordt vanaf 1959 een *Bibliografie betreffende de Nederlandse kerkgeschiedenis* gepubliceerd, een systematisch geordend overzicht van boeken en tijdschriftartikelen op het gebied van de godsdienst- en kerkgeschiedenis in Nederland. Een overeenkomstige bibliografie bevat het Belgische tijdschrift *Ons geestelijk erf* in de vorm van een jaarlijks verschijnend *Literatuuroverzicht* van de vroomheidsgeschiedenis in de Nederlanden, eveneens systematisch ingedeeld en met registers op persoonsnaam, en op plaatsnaam en daarbinnen op trefwoord. De Nederlandse en internationale sociaal-wetenschappelijke literatuur is opgenomen in de *Bibliografie van regionale onderzoeken op sociaal-wetenschappelijk terrein* (1 (1945) -), en de *Bibliografie van Nederlands nationaal en internationaal onderzoek op sociaal-wetenschappelijk terrein* (1 (1988) -). Beide zijn geografisch geordend en bevatten een alfabetisch trefwoordenregister. De bibliografie *Historical behavioural sciences. A guide to the literature* van H. Peeters, M. Gielis en C. Caspers (Tilburg 1988) tenslotte brengt een eerste ordening in de internationale literatuur op het gebied van de mentaliteitsgeschiedenis, geschreven vanuit alle mogelijke invalshoeken (psychologie, geschiedenis, sociologie, antropologie, pedagogie en biologie). Vooral de rubrieken ecologie, mentaliteit en cultuur, attitudes en gedragingen, familie, deviant gedrag en sociale controle, hekserij en hekservervolgving, en vrouwengeschiedenis zijn voor de volkskunde van belang. Een eerdere, minder uitgebreide, versie verscheen onder de titel *Literatuurgids historische gedragswetenschappen* (Baarn 1985).
28. Rainer Alsheimer, 'Die IVB-Fachsystematik und Gliederung. Ergebnisse der Tagung in Lillienthal 1990', in *Internationale und nationale volkskundliche Bibliographien. Spiegel der Wissenschaft Volkskunde / Europäische Ethnologie*, Hg. von Klaus Beitzl und Eva Kausel (Wien 1991) 9-40.
29. Rainer Alsheimer, 'Die Internationale Volkskundliche Bibliographie (IVB) im Kontext universeller Klassifikationssysteme und Thesauri' (zie noot 23) 50.